

Verkeersles als onderdeel van Sociale Fiets Infrastructuur

Angela van der Kloof, Mobycon

Samenvatting

Behalve de fysieke fiets infrastructuur bestaat er ook een sociale fiets infrastructuur die eraan bijdraagt dat kinderen leren fietsen in het verkeer. Aan de hand van de 'lens' van Social Practice Theory analyseerden we 42 beschrijvingen van verkeerslesprogramma's voor basisonderwijs die onderdeel uitmaken van de Toolkit Permanente Verkeerseducatie van CROW. Dit leverde enerzijds een overzicht op van lespraktijken, actoren en materialen. Anderzijds zien we betekenissen en onderliggende aannames in de teksten, zoals de aannames dat leerkrachten praktische verkeerseducatieve competenties bezitten en dat ouders hun kinderen leren fietsen.

Aanleiding

De afgelopen jaren verschijnt met enige regelmaat in de media een bericht over het niveau van fietsvaardigheid van kinderen in Nederland. VVN en de Fietsersbond constateren dat dit niveau omlaaggaat en roepen lokale overheden en ouders op hier meer aandacht aan te besteden. Inmiddels is het thema 'Veilig fietsen naar school' opgenomen in het landelijke programma Tour de Force.

Wetenschappelijk onderzoek naar verkeerseducatie voor kinderen op de basisschool in Nederland richt zich op het verkrijgen van inzicht in de effectiviteit van de verkeerseducatieprogramma's. Er is echter geen onderzoek naar de praktijken van het uitvoeren van verkeerseducatieprogramma's. Hoe worden de programma's uitgevoerd, door wie en wat zijn motieven van scholen om de programma's uit te voeren? Wat zijn de onderliggende aannames en overtuigingen in de programma's en praktijken en wat betekent dit? Met dit onderzoek willen we bijdragen aan het dichteren van dit hiaat in kennis¹.

Social Practice Theory

In de afgelopen eeuw hebben diverse filosofen, cultuur theoretici en andere wetenschappers bijgedragen aan wat nu bekend staat als *Practice Theories*. Een belangrijk kenmerk van deze theorie is een scepticisme ten opzichte van het idee dat mensen rationeel gedrag vertonen en als individuen bewuste keuzes maken. Als alternatief wordt aangenomen dat menselijk gedrag wordt gevormd door sociale praktijken die onderdeel uitmaken van de levensstijl van mensen. Deze levensstijl houdt verband met de sociale groep en omgeving waartoe mensen behoren. In Practice Theories staan de sociale praktijken van mensen centraal.

Termen en concepten

---

¹ Dit onderzoek is onderdeel van een promotie onderzoek aan de Radboud Universiteit Nijmegen, onder begeleiding van professor dr. M. Verloo en associated professor K. Martens.

We hebben verschillende termen en concepten uit SPT gebruikt die het kader en de taal bepalen voor dit onderzoek. Allereerst de term sociale praktijk: een sociale praktijk is routinematig gedrag dat meer is dan de gewoonte van één persoon. Het is een handeling of activiteit die door meerdere personen bij meerdere gelegenheden wordt uitgevoerd. In dit onderzoek benaderen we fietsen als sociale praktijk: routinematig gedrag dat meer is dan de gewoonte van één persoon en het is een activiteit die bij meerdere gelegenheden door meerdere personen wordt uitgevoerd.

Ten tweede gebruiken we het concept dat een sociale praktijk bestaat uit drie met elkaar samenhangende 'elementen': competenties (vaardigheden en kennis), materialen (objecten, gereedschappen, hardware en het lichaam zelf) en betekenissen (ideeën, ambities en symbolische betekenissen). Fietsen kan worden omschreven als het geheel van competenties (kennis en vaardigheden), toegang tot materialen en betekenissen met betrekking tot fietsen, die een persoon in staat stellen de fiets te gebruiken om zich te verplaatsen. Dit betekent dat het bij het gaan fietsen om meer gaat dan alleen de fysieke competenties om met de fiets als voertuig in het verkeer om te gaan. Andere onderwerpen die in de literatuur benoemd worden, zijn kennis van de verkeersregels voor fietsers, veilig fietsgedrag in het verkeer en basiskennis van fietstechniek. Ook kennis over routekeuze wordt genoemd.

Het derde concept dat we gebruiken, is dat een sociale praktijk niet op zichzelf staat, maar verbonden is met andere sociale praktijken, en deze meervoudige praktijken vormen bundels en complexen van praktijken. Deze kunnen elkaar ondersteunen of met elkaar concurreren. De praktijk om kinderen op de fiets naar school te brengen, ondersteunt bijvoorbeeld de reproductie van fietsen door nieuwe generaties. De praktijk van het woon-werkverkeer met de auto concurreert daarentegen met de praktijk om de kinderen op de fiets naar school te brengen en als zodanig concurreert deze praktijk met de reproductie van fietsen door nieuwe generaties.

Al met al gebruiken we in ons onderzoek de lens van SPT om te kunnen leren over hoe de sociale praktijk van verkeerslessen op basisscholen bijdraagt aan het verhogen van de fietsvaardigheid van kinderen op de basisschool.

Methode

Voor dit onderzoek gebruikten we de beschrijvingen van verkeerseducatieprogramma's voor basisscholen, die te vinden zijn in de Toolkit Permanente Verkeerseducatie. Deze beschrijvingen hebben we op kwalitatieve wijze geanalyseerd, waarbij we gebruik maakten van de lens van Social Practice Theory.

Onderzoeksmateriaal

De materialen voor deze studie zijn de beschrijvingen van verkeerseducatieprogramma's voor basisscholen, die te vinden zijn in de Toolkit Permanente Verkeerseducatie. In augustus 2018 bestond de database van de Toolkit uit 113 beschrijvingen van programma's, waarvan 48 gericht op basisscholen. We hebben de programma's die zich richten op het gebruik van het openbaar vervoer (3 programma's) uitgesloten, evenals degenen waarvan er een recentere versie in de Toolkit staat (3 programma's). Dit resulteerde in een totaal van 42 beschrijvingen die we geanalyseerd hebben.

Zoals we eerder aangaven, stelt onderzoek dat is gebaseerd op SPT de sociale praktijken centraal in het onderzoek, en niet de mens of de omgeving. Op basis hiervan zou de verwachting kunnen bestaan dat al het onderzoek erop gericht is om de sociale praktijken uit eerste hand en 'in actie' te bestuderen. Dit is echter niet het geval. Beschrijvingen, instructies en handleidingen leveren juist het bewijs van het bestaan van een sociale praktijk en bevatten informatie over onderliggende, fundamentele ideeën en principes waardoor dit geschikte bronnen zijn voor onderzoek naar sociale praktijken. In dit onderzoek werden de verkeersprogramma-beschrijvingen gebruikt als afgeleide

voor de feitelijke sociale praktijk. Omdat de beschrijvingen zijn ingebed in routines in het professionele veld, geven ze informatie over deze routines. Dit geeft vervolgens informatie over de verschillende componenten van de sociale praktijk van verkeerslessen op de basisschool.

Analyse

In onze studie hebben we de bovengenoemde verkeersprogramma-beschrijvingen gebruikt om de sociale praktijk van het geven van verkeerslessen op basisscholen in Nederland te verkennen. We hebben een kwalitatieve analyse van de teksten gemaakt in een iteratief proces, dat begon met de identificatie van de kernelementen van de sociale praktijk van verkeerslessen - competentie, materiaal en betekenis - in elk van de 42 beschrijvingen en de identificatie van concurrerende en ondersteunende praktijken en identificatie van de uitvoerders van de programma's. Onderdelen van de beschrijvingen die informatie bevatten over een bepaald element, concurrerende en ondersteunende praktijken, of uitvoerders, werden met kleur gecodeerd. In de volgende fase kreeg elk programma een nummer en werden de gecodeerde teksten voor elke beschrijving gekopieerd naar een spreadsheet. Vervolgens hebben we de gegevens gecategoriseerd en verder opgesplitst en gegroepeerd. Tijdens dit proces kregen we inzicht in de veelal impliciete aannames en overtuigingen en konden we verbanden leggen tussen de verschillende componenten.

Resultaten

De sociale praktijk van het geven van verkeerslessen op de basisschool maakt deel uit van een groter complex van sociale praktijken. Deze praktijken worden geacht positief bij te dragen aan de verkeersvaardigheid van kinderen, en daarmee aan hun fietsvaardigheid. Verder is dit complex van sociale praktijken ingebed in een sociaal-materiële structuur waarin actoren een rol spelen en er gebruik gemaakt wordt van verschillende soorten materialen. Daarbij zijn ook betekenissen van het fietsen en onderliggende aannames te onderscheiden.

Uitvoerders

Uitvoerders (personen die de verkeerslessen uitvoeren) geven fietspraktijken door aan leerlingen, daarbij gebruik makend van hun competenties en de beschikbare materialen. Er zijn drie soorten uitvoerders: de reguliere leraren op basisscholen, gastdocenten en acteurs en tot slot ondersteuners en vrijwilligers (ouders). De laatste groep speelt met name een rol wanneer er activiteiten buiten de klas zijn.

Lespraktijken

Drie soorten lespraktijken zijn gericht op de reproductie van het fietsen. Het *eerste type* zijn de algemene onderwijspraktijken, variërend van het uitleggen van regels, het leiden van een groepsdiscussie en het begeleiden van kinderen tot het maken van een presentatie, knutselen en zingen. Het *tweede type* zijn verkeersspecifieke praktijken, zoals een educatieve verkeersroute rond de school, het plannen van een veilige route en het in kaart brengen van gevaarlijke locaties op een route. Enkele programma's richten zich op praktische fietslessen op het schoolplein (het leren van de fysieke fietsvaardigheid aan beginnende fietsers) en andere gaan over de technische controle van de fiets. Ook het praktisch fietsexamen voor kinderen van 10-12 jaar hoort bij deze groep lespraktijken. Het *derde type* lespraktijken zijn campagnepraktijken die de verkeersveiligheid rond de school stimuleren. Denk hierbij aan activiteiten als het ophangen van spandoeken binnen en buiten de school, met de leerlingen naar buiten gaan en iets doen om de aandacht van het verkeer te trekken.

Materialen

In de verkeerslessen worden verschillende soorten materialen gebruikt. In onze analyses maken we onderscheid tussen materialen in de zin van objecten en materialen in de zin van de fysieke ruimten. De materialen in de zin van objecten zijn bijvoorbeeld materialen die binnen een school te verwachten zijn: boeken, oefeningen op papier of informatie in digitaal formaat. Ook gaat het om

verkeersobjecten (zoals pionnen voor op het schoolplein) en campagnevoorwerpen (zoals spandoeken). Fysieke ruimten zijn de locaties waar de activiteiten plaatsvinden. We vonden zes soorten ruimtes in de beschrijvingen: in de school (meestal de klas), op het schoolplein, op straat, thuis, in de virtuele ruimte en in een verkeerstuin. Het klaslokaal is de meest populaire ruimte om een verkeersles te organiseren en regelmatig wordt er een combinatie van ruimten gebruikt.

Betekeningen van fietsen

De verkeerslesprogramma's zijn erop gericht kinderen de regels van het verkeer te leren, hen inzicht te geven en ervoor te zorgen dat zij gemotiveerd zijn zich volgens deze regels te gedragen in het verkeer. Zij moeten als verkeersdeelnemer het goede gedrag vertonen en regelmatig ook anderen hierop aanspreken. In de beschrijvingen staan ook de ideeën beschreven over de beste manier om dit aan kinderen te leren. De programma's geven aan dat ze aansluiten bij de belevingswereld van kinderen, passend bij de rollen die ze spelen in het verkeer. De fiets komt daarbij naar voren als vervoermiddel dat in het dagelijks leven door kinderen (en de mensen in hun omgeving) gebruikt wordt.

Aannames

In de programmabeschrijvingen hebben we drie groepen van aannames gevonden. Van de *leerkrachten* wordt verwacht dat zij bepaalde lesprogramma's buiten de klas uitvoeren, dat zij kunnen fietsen, dat zij praktische verkeerseducatieve competenties bezitten en dat zij over een fiets beschikken. Van *ouders* wordt aangenomen dat zij zelf kunnen fietsen, dat zij hun kinderen de basis fietsvaardigheden leren en dat zij geïnteresseerd zijn in het onderwerp verkeer. Ook wordt van ouders verwacht dat ze als vrijwilliger meehelpen, dat zij weten hoe ze met de praktische lessen kunnen helpen en dat zij een fiets hebben. De belangrijkste aanname die bij de *leerlingen* opvalt is dat er van hen verwacht wordt dat ze hebben leren fietsen buiten school en dat zij vanaf ongeveer 10 jaar in kleine groepen op straat kunnen fietsen. Ook wordt ervan uitgegaan dat zij de beschikking hebben over een fiets die past bij hun behoeften, en dat ze deze naar school kunnen brengen als dat nodig is. Er wordt niets gezegd over leerlingen met zwakkere motorische of psychische mogelijkheden.

Reflectie

Onze analyse aan de hand van de 'lens' van Social Practice Theory geeft inzicht in de uitvoerders, de lespraktijken en gebruikte materialen bij verkeerslessen op de basisschool. Ook werden betekenissen van het fietsen en aannames in de lesprogramma's duidelijk:

- De fiets wordt gepresenteerd als dagelijks vervoermiddel voor kinderen;
- De leerkracht beschikt over praktische verkeerseducatieve competenties, en over een fiets;
- Ouders kunnen fietsen, leren hun kind de basis fietsvaardigheden, zijn geïnteresseerd in het onderwerp verkeer, helpen mee als vrijwilliger, bezitten een fiets en weten hoe ze met de praktische lessen op school kunnen helpen.
- Leerlingen hebben buiten school leren fietsen, kunnen vanaf 10 jaar in kleine groepen op straat fietsen, hebben een fiets en hebben niet te maken zwakkere motorische of psychische mogelijkheden.

Wat zijn nu de consequenties van deze betekenissen en aannames? Kan dit een relatie hebben met het lager wordende niveau van fietsvaardigheid van kinderen in Nederland? Laten we hier tijdens de sessie over in gesprek gaan met elkaar.

Literatuur

Bartle, C., Avineri, E., Chatterjee, K., *Online information-sharing: A qualitative analysis of community, trust and social influence amongst commuter cyclists in the UK*. In: Transportation Research Part F 16, 60–72, 2013.

Fietsberaad, *Update pilots Veilig Fietsen naar School*. Juni 2020 van: [https://www.fietsberaad.nl/getattachment/Kennisbank/Update-pilots-Veilig-fietsen-naar-school-eeen-proje/update-1-Veilig-Fietsen-naar-school-juni-2020-\(1\).pdf.aspx?lang=nl-NL](https://www.fietsberaad.nl/getattachment/Kennisbank/Update-pilots-Veilig-fietsen-naar-school-eeen-proje/update-1-Veilig-Fietsen-naar-school-juni-2020-(1).pdf.aspx?lang=nl-NL)

Hoffman, M.F., Hayes, S. and Napolitano, M.A., *Urban Youths' Experiences and Perceptions of a Community Cycling Initiative*. In: URBAN STUDIES, 51(2) 300–318, 2014.

Lugo, A. E., *CicLAvia and Human Infrastructure in Los Angeles: Ethnographic Experiments in Equitable Bike Planning*. In: Journal of Transport Geography, 30, 2013.

RTV Utrecht, Veilig Verkeer Nederland: *Zorgen over fietsende kinderen*
30 april 2015 van: www.rtvutrecht.nl/nieuws/1296392/veilig-verkeer-nederland-zorgen-over-fietsende-kinderen.html

Schatzki, T., *Social Practices - A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge University Press, 1996.

Shove, E.; Pantzar, M.; Watson, M., *The Dynamics of Social Practice – everyday life and how it changes*. SAGE Publications Ltd, 2012

Slinger, W.; Koen, F.; Vissers, J.; Twisk, D., *Op weg naar effectieve verkeerseducatie: het WEVER-project*. SWOV, 2016: <https://www.swov.nl/publicatie/op-weg-naar-effectieve-verkeerseducatie-het-wever-project>

Twisk, Drs. D.A.M.; Vlakveld, drs. W.P.; Commandeur, dr. J.J.F., *Wanneer is educatie effectief? Systematische evaluatie van educatieprojecten*. SWOV, 2007: <https://www.swov.nl/publicatie/wanneer-educatie-effectief>

Twisk, D.; Vlakveld, W., *Social environment versus cycling competency predicting risk-taking in 11- to 13-year-old cyclists in the Netherlands*. SWOV, 2019: <https://www.swov.nl/publicatie/social-environment-versus-cycling-competency-predicting-risk-taking-11-13-year-old>

van der Steenhoven, H. *Straks zijn we geen fietsland meer*. In: Trouw 18-8-2017 van: <https://www.trouw.nl/opinie/straks-zijn-we-geen-fietsland-meer~a3451469/>

van Zundert, M. *Kinderen willen wél fietsen*. In: Vogelvrije Fietser, winter 2017 van: <http://www.margavanzundert.nl/wp-content/uploads/2017/01/ScanVFWinter2017.pdf>

Warde, A., *What sort of practice is eating?* In: Sustainable practices: social theory and climate change (edited by Elizabeth SHove and Nicola Spurling), 2013.

Wijlhuizen, G.J.; Kint, S. van der, *Verkeersvaardigheidstraining met virtual reality voor basisschoolleerlingen. Evaluatie van het WegWijs VR-experiment*. SWOV, 2018: <https://www.swov.nl/publicatie/verkeersvaardigheidstraining-met-virtual-reality-voor-basisschoolleerlingen-0>